

A VÁLASZÚTON TÁNTORGÓ MÚMIÁK VÉDELMEBEN*

Nyaralás előtti jókívánságok helyett Csepeli György könyved eleganciával megérsztett egy írást, amivel vérig sértett mintegy nyolcszáz ezer embert.

Cikkének már a címe is rossz érzéseket kelt, „Válaszúton az értelmiség” - hirdeti a Népszava július 4-i számának több oldala. A két szó arra lenne hivatott, hogy történelmi súlyt adjon a műnek, ehelyett üresen puffan a semmibe. Mert hát miféle válaszút előtt állna ez a legkisebb darabjaira szétesett, de a cím szerint egységes egészként létező magyar értelmiség? És ha igaz is, hogy most megint többfelé ágaznak előttünk az utak, hát mikor nem így volt?! Mikor voltak utoljára olyan évek vagy akár csak hónapok, amikor nem topogtunk útelágazásban? És ehhez a nagyhangú, közhelyes címhez egy közismert tudós adta a nevét.

A cím csak hab a tortán, az utána következő írás felér egy szellemi gyomorrontással. Súlyos állításokkal vezeti félre az olvasót. Elfelejtettem volna az egészet, mint annyi más színvonalatlanságot, ha nem derül ki, hogy mások nem siklottak át ilyen könnyen ezeken a vádakon.

Az elmúlt héten volt a temetése kiváló tanár és szociológus kollegámnak, Heleszta Sándornak. Főállásban, közalkalmazottként az általam vezetett intézetben dolgozott. Talán véletlen baleset miatt fulladt a Dunába, de valószínűbb, hogy öngyilkos lett - soha nem fogjuk megtudni. A napokban vettem észre, hogy osztályá hirdető táblájára kitette ezt a Csepeli-írást. Korábban egy újságcikket sem rajszögezett ki.

Ennek fényében már kénytelen vagyok komolyan venni a Válaszúton az értelmiség című cikket, és nemcsak a szerző szubjektív szakszervezet- és hivatalnok-utálata miatt. Vezető értelmiségi és politikai körökben újból és újból felbukkan hasonló vélemény - tisztázatlan fogalmakkal, igaztalan vádakkal. (A megjelenés napján találunk hasonló megnyilvánulást másutt is: a Magyar Nemzet közölt egy interjút Makovecz Imrével, akire igazán nem lehet ráfogni, hogy egy székértáborba tartozik Csepeli Györggyel, mégis számos hasonló kijelentést tesz. A két publikáció jelentőségteljes címe közt is rokonságot érzek:

„A minisztériumok Kafka-kastély jellegűek.”) Általában legyintünk rá, mint szemtelenkedő legyekre. A vádakra immáron válaszolni kell, már csak azért is, mert még mindig akadnak közöttünk olyan tisztességes emberek, akik beledöglenek ebbe az ellentmondásosan kavargó össznemzeti mellébeszélésbe.

A Válaszúton az értelmiség című cikk - a napilap terjedelmi lehetőségeihez képest - hosszasan elemzi az értelmiség helyzetét a szocializmusban. Azt állítja, hogy „Az államszocialista értelmiség autentikus létmódja a feltételes mód volt. A tényleges teljesítmények alapján kiérdemelt, látható siker inkább stigmatizált, semmint követésre csábított. A siker ennél fogva kudarc volt.” A cikk jó középtájáig boncolgatja egykori nyomorúságunkat. A kép árnyalatlan, de hát tegye ilyen sivár feltételes módba a saját múltját, aki akarja, mit bánom én.

A rendszerváltás - ahogyan a valóságban is, úgy a cikkben is - váratlanul következik be. Ekkor „az államszocializmusban létrejött hatalmas értelmiségi sereg” lassan rájön, hogy „a születő új rendszer nem az övé”. Hogy kié, az nem derül ki, és ez elég nagy baj, mert talán ez lenne a legérdekesebb. Ne firtassuk a

homályos részleteket, menjünk tovább - a cikk szerint is ez az egyetlen lehetőségünk. „Ebben a helyzetben az értelmiségi képzettségük menekülési kénytelenek a pályáról.” - állítja a szerző. Ez a fordulat szerfölött meglep, mert egyéb iránt éppen az lesz majd - a már eddig is sejtetett - fő vádpont ellenünk, hogy nem menekülünk a pályáról, azaz nem hagyjuk ott, és nem adjuk át a helyünket a fiataloknak. De most még nem itt tartunk, most még menekülnünk kellene, s keserűen vesszük észre, hogy nincsen hova. Kiderül, hogy se a politika, se az üzleti élet nem igazán értelmiséginek való. Lesújtó véleményt olvashatunk az idevetődő nyugati kutatókat kiszolgáló rétegről és a szocialista reflexeket folytató alapítványi bürokráciáról is. Majd megtudjuk, hogy a legtehetségesebbek az emigráció útját járják. Ezt követően 7 bekezdésen át ömlik szitokzuhatag következik mindazokról, akik a helyükön maradtak, a még mindig több százszázalagos nagyságrendű közalkalmazott értelmiségiekről.

„A teljesítmény nélkülség és sikertelenség kultusza változatlanul tovább él az értelmiségieket közalkalmazottként mumifikáló szférában, melynek őrei a szakszervezetek. Az elmúlt négy év azt mutatja, hogy kudarcra ítélt minden próbálkozás, mely a minőség érdekében rést akarna ütni a szolidaritás bástyáin, s a teljesítményképtelenek, bukottak kárára jelentősen javítani akarna azok helyzetén, akik szemében a tehetség, a szorgalom, a tudás csillagai égnek... Miközben az egyetemek és a főiskolák ontják a tehetséges fiatalokat, a végzeteknek látniuk kell, hogy a zsúfolt irodák és laboratóriumok telis tele vannak előrehaladott korú, védett közalkalmazottakkal, akik helyét jóval 2000 után foglalhatják el.”

Ezek a gondolatmenet legfőbb pillérei, de a terjedelmes írás még számos apró figyelmességgel kedveskedik, például azt állítja, hogy „az alkoholizmus, az öngyilkosság, a neurozís, a kábítószerezés, az erotománia” visszahúzóódsai módozatai között választhatunk, melyek „mind kipróbált menekülési útvonalak voltak már az államszocializmus alatt is”.

Hátborzongató. Őszinte csodálkozással kérdezem, hogyan lehetséges, hogy egy jeles társadalomtudós (ismétlem: *tár-sa-da-lom-tu-dós*) ilyen elfogult acsakardást jelentet meg a neve alatt?

Nem ez a legfontosabb, de mégiscsak árulkodó jel, hogy a kábítószerezést is az államszocializmusból itt ragadt közalkalmazottak nyakába varrja. Ez is a mi bűnünk lenne? Nem a fiatalok narkóznak, nem a nyugatiak élnek a drogokkal, hanem az öregedő magyar közalkalmazottak. Nem nyugatról ömlenek ránk az erotomán filmek, nem nyugatról érkeznek ide (is) a pedofil szexturisták, hanem mi vagyunk az erotománok (is). Hogy lehet ilyeneket leírni? Sajnos igaz, hogy a túlzott mértékű alkoholfogyasztás egyik nemzeti nyomorúságunk, de nem hiszem, hogy a közalkalmazottak sűrűbben néznének a pohár fenekére, mint a politikusok vagy a kéményseprők, a privatizált lapoknál dolgozó, tehát nem közalkalmazott újságírók vagy a hajléktalanok. Milyen gyűlölet kell ahhoz, hogy minden szenvedélyt képes legyen egyetlen réteg sajátos torzulásaként feltüntetni valaki, amikor - sajnos - az egész úgynevezett civilizált világban aggasztóan nő az alkoholizmus, a neurozís, a kábítószerezés és az erotománia?

* 1998 július 4-én Csepeli György *Válaszúton az értelmiség* című cikke megjelent a Népszava Szép szó elnevezésű zombati kulturális mellékletében, ahova Földiák András is megírta válaszcikkét *A tántorgó múmiák védelmében* címmel. Mivel a lap a válasza nem adott lehetőséget, és, hogy pontosak legyünk még választ sem adott arra, hogy mi a szándéka Földiák András írásával kapcsolatosan, és mivel a téma az egész közművelődési szakmát érinti, lapunk fontosnak tartja közlését.

Ezek az elszórt megjegyzések csak eszelős vagdalkozások, de a cikk egész gondolatmenete történelmietlen és a mai magyar állapotokban való tájékozatlanságról tanúskodik.

A szerző - úgy tetszik, minden korszakban - valamiféle kivételes képződménynek tekinti az értelmiséget. Mintha ez a réteg a társadalomtól független, mindenkitől eltérő, külön életet élne. Mintha a magyar társadalomban és a világban *egyébként minden rendben lenne, és csak ez az átkozott közalkalmazotti-értelmiség vonná ki magát a jó irányú tendenciák áldásos hatása alól.* Ez szociológiai képtelenség is, hiszen egy réteg sem függetlenítheti magát tartósan a társadalmi folyamatoktól. A magyar értelmiség ízig-vérig a magyar társadalmi átalakulás része, szenvedője és előremozdítója. Nagyobb arányban hasznélvezője, mint más rétegek, mert jóval kevesebb lesz közülük munkanélküli és véglegesen lecsúszott, mint más rétegek körében, de kárvallottja is az életszínvonal romlásnak és emiatt sokan elkeseredettek, ahogy a magyar népesség többsége is az.

A közalkalmazotti értelmiség tevékenysége, ha eltér egyáltalán, akkor *pontosan fordított irányban tér el a nagy magyar társadalmi átlagtól, mint ahogyan azt a szerzőnk állítja.* Kíváncsi lettem volna, mire mondja Csepeli úr, hogy diszfunkcionális, ha augusztus 20-án látta volna a budai várban a több ezer kézműves ízléses és hiteles termékét, továbbá az első nap 50 000, azaz ötvénezer fizető látogató seregét? Magyarországon körülbelül 200 amatőr néptáncegyüttes és csaknem ugyanennyi amatőr kórus van, amelyek bármilyen rangos nemzetközi mezőnyben megállja a helyét. Nem tudom, hogy büszkélkedhetünk-e ennyi világviszonylatban versenyképes vállalattal. A magyar közoktatás eredményei is jobbakké számos nyugati országénál. A magyar zenekarok, képzőművészek, könyvek, tudósok, színházi előadások és művészeti fesztiválok sokkal közelebb állnak a világszínvonalhoz, mint a vállalkozások.

Az általam igénybe vett szolgáltatások közül én az OTP-ben való sorban állás közben mérgelődöm a legtöbbet. A hatalmas összegekért globálisan jellegtelenné modernizált hivatalban hihetetlenül lassan és divatosan sminkelt személytelenséggel zajlik az ügyintézés. Ehhez képest az ötvenes évek albán vasúti várótermeire emlékeztető rendelésben dolgozó körzeti orvosunk és a gyerekorvosunk tiszteletreméltó helytállással és szakmai korrektséggel látja el feladatát. Úgy tapasztalom, hogy az egészségügyben a feltételek harmadik világbeli színvonalúak és az emberi munka európai minőségű, a bankokban pontosan fordítva van. Szóval kikkel is van a baj?!

A fő bűnösök a cikk szerint azért mégsem a közalkalmazottak, ők csak úgy elvannak a maguk teljesítmény-nélküliségével, a szakszervezetek az igazi felelősök. Ők a diszfunkcionális szféra megmerevedésének őrző-védői. Holott az erőteljesen megcsappant szakszervezeti apparátusokban dolgozók száma ma már az egész országban nem több, mint ahányan egy-egy nagyobb minisztériumban alkalmazásban állnak. Valószínűleg az Országos Rádió és Televízió Testület hivatalában is lassan többen lesznek, mint ahányan az összes szakszervezetben. Az Országgyűlés, a Képviselőház, a Miniszterelnöki Hivatal, a minisztériumok és intézményeik hatalmas sereget képeznek és minden gazdasági, jogi, hatalmi eszközzel rendelkeznek, míg a szakszervezetek csak a tiltakozás különböző formái között választhatnak. *Rendkívüli embereknek kellene lenniük ahhoz, hogy ennek ellenére ők határozzák meg az ország sorsát.* Ha ez igaz lenne, inkább gratulálnunk kellene ehhez a bravúrhoz. De nem igaz és nem lehet igaz. A szakszervezetek többsége kétségtelenül jól végzi a munkáját, de azért *nem volt olyan nagyon nehéz a radikális megújulási programok megvalósulását megakadályozniuk, mert ilyenek egyáltalában nem is voltak.*

Nem tudom, miről beszél Csepeli György. Milyen próbálkozások, akartak itt „a minőség érdekében” rést ütni „a szolidaritás bástyáin”? *Milyen átfogó, érdemi koncepció született a cikkben érintett ágazatok tényleges szakmai fejlesztésére?*

Csepeli felszínes és rendszertelen, egyszer a tanulói létszámmal példálódzik, máskor a közszolgálati televízióra tesz megjegyzéseket, megint máskor a Magyar Nemzeti Galériában és az Országos Széchenyi Könyvtárban érzi meg „a hajdan volt Szovjetunió jeges leheletét”. Ha szisztematikusan összegyűjtjük, hova is veti haragjának nyilait, körvonalazhatjuk az egészségügy, a közoktatás és a kultúra teljes ágazatát, de a médiumok közül csak a közszolgálati televíziót támadja. Ezt azért sorolom fel ilyen precízen, mert kíváncsi lennék rá, hogy e szakterületek funkcionalitásáról vagy diszfunkcionalitásáról milyen elemzések készültek. *Hol vannak a kutatási eredmények, hol vannak a nemzetközi összehasonlítások, a lakossági elégedettségi mutatók és a szakmai vizsgálatok?* Persze elő lehet ráncigálni félig privát tanulmányocskákat és főkönyvelői logikával készített intézményi „átvilágításokat”, ezek azonban nem kiérlelt fejlesztési koncepciók. Ismerjük a kórházi ágyszám csökkentés remek tervét, amivel egy évig borzolták mind az egészségügyiek, mind a lakosok idegeit, aztán tiltakozások, könyörgések és tüntetések ellenére keresztül erőszakolták, majd hivatalos kormányzati nyilatkozatban közölték, hogy „nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket”.

Azt nem nagyon nevezhetjük egy-egy ágazathoz való konstruktív viszonyoknak, hogy időnként valaki odakiáltja, hogy „Nagyon sokan vagytok!” vagy esetleg azt, hogy „Nagyon sok pénzbe kerültök!”. Az sem nevezhető minőségi fejlesztésnek, hogy a tengődő, a villanyszámlát fizetni is nehezen képes intézményektől elvonnak egy tisztes summát, aztán ha már beleenyugodtak, megint elvonnak... Ha a számos régi fogantatású átoktól és mai nyavalyától megvert, valóban elavult szerkezetű, rossz intézményrendszerrel folyamatosan csak elvesznek pénzt és semmi mást nem tesznek, akkor az még rosszabb lesz - ezt egy gyerek is ki tudja számítani. Komoly strukturális gondolkodás nem folyt arról, hogyan lehetne az előremutatót érvényesíteni, a visszahúzó tendenciákat gyengíteni, milyen pontokon kellene a fejlődés érdekében beavatkozni, és mit gondolnak erről maguk az érintettek. Efféle érdemi kezdeményezésekről sem lehet tudni.

Csökkentések, fenyegetőzések és szidalmak bőséggel voltak, azok viszont valóban erősítették a szolidaritás bástyáit. Nincs nagyobb közösség-képző erő, mint a veszéllyel és a közös ellenességgel szembeni összefogás. Ezt egy szociálpszichológusnak kellene a legjobban tudni. Ha az elmúlt években erősödött a szolidaritás, az az ilyen típusú támadásoknak köszönhető, nem csak a szakszervezeteknek. Ezért a feladatukat tisztességesen ellátó szakszervezeteket kinevezni bűnbaknak hasonló tévedés, mint amikor a hírnökre haragszunk a rossz hír miatt.

Végül azt kell még elmondanom, hogy a fiataloknak, akik szemében a tehetség, a szorgalom, a tudás csillagai égnek, nem kell feltétlenül a jövő évezredig várniuk. Amint olvassuk, a „megfagyott intézményi struktúra legrémesebb tulajdonsága, hogy tagjait csak fiziológiai okok készíttetik távozásra.” Kevésbé eufemisztikusan fogalmazva én azt mondom, hogy ma is jócskán akadnak, akik megrokkannak vagy felfordulnak és megürül a helyük. De a fiatalok nem állnak a helyükre. Nem. Észük ágába sem jut. Azok sem jönnek, akik szemében a tehetség, a szorgalom, a tudás csillagai hevesen égnek, de még azok sem, akik szemében ezen csillagok némelyike gyengébben pislákol. Mosolyogva a szemembe mondják, hogy mennyire tisztelnek és sajnálnak minket, hogy ennyi pénzért hajlandók vagyunk a

munkahelyünkre nap mint nap bejárni, ők nettó nyolcvan alatt gondolkodni sem kezdenek el ezen. Nálunk viszont megérdemelten Kossuth díjas és Állami díjas, ötven év feletti, kiváló és nemzetközileg is ismert szakemberek fizetése nem éri el a bruttó hetvenet!

Jól tudjuk, hogy a fiatalok több nyelven is jobban beszélnek, mint mi, jobban ismerik a mai szakirodalmat, mint mi, frissebbek és energikusabbak, mint mi és nagyon örülnénk, ha átvennének feladatokat, netalán tán még az intézményi struktúra megújításában is szerepet vállalnának. Kevés és tiszteletre méltó kivételtől eltekintve, ezt nem teszik. És úgy sem teszik, hogy más, alternatív szolgáltatási formákat hoznak létre. Mert ha igaz lenne az, hogy ez az egész humán közszolgálati szféra ilyen mértékben megfáradt és mumifikálódott, s a társadalomnak valóban szüksége lenne valami másra, jobbra, újabbra, ez az igény kifejeződne és az erre reagáló szolgáltatások is megszületnének. De ritka az ilyen próbálkozás.

Annak, hogy se kívül, se belül nem váltják fel tömegesen a fiatalok a közalkalmazotti értelmiséget, két oka van. Az egyik ok, hogy ezek a közszolgáltatások alig piacosiíthatók. A cikk vádja, hogy ez a közalkalmazotti struktúra kilöki magából a piaci szempontokat. Bizony, tartózkodó vele szemben, csak-hogy a Lajtán túl is az. Sőt, az ilyen szolgáltatások odaát kevésbé bevételre kényszerítettek, mint nálunk. A német állam azért támogatja a felnőttoktatást, hogy az ismeretszerzés ne az állampolgárok anyagi helyzetének, hanem a szükségletének a függvénye legyen.

A fiatalok ezen kívül azért sem tódulnak ide, mert látják, hogy az egész területen nincsen elég pénz. Szűkösek az állami keretek, sovány a lakosság pénztárcája, szűkmarkúak a szponzorok. *Pénz nélkül viszont nem lehet megújulni se kívülről, se belülről, se apró toldozgatásokkal, se gyökeres átalakításokkal.* Ezt a fiatalok nagyon jól érzik, jobban, mint Csepeli György. Igazat adok nekik, ha máshol akarnak érvényesülni - zömében a bankok, az idegenforgalom, a diplomácia irányába távoznak. Meg aztán alkalmi munkákból, fordításból, újsághordásból is könnyedén kereshetnek annyit, amennyit egy kezdő közalkalmazotti fizetése - és akkor a függetlenségük is megmarad.

Mindez a kérdés materiális oldala, de természetesen van egy erkölcsi is. A humán közszolgálati szférát eddig sem fizették meg érdemei szerint, de legalább számíthatott az értelmiség elitjének erkölcsi elismerésére, amiben gyengébb pillanataiban megkapaszkodhatott. Ez a réteg komolyan veszi a kultúrát, és még figyel a művészek, szociológusok szavára, de hogyan ma-

radjon felszínen, ha éppen ezek a neves értelmiségiek árulják el egy mutató kis eszmefuttatás kedvéért. És hogyan várhatjuk a pályakezdektől, hogy ezt a szolgálatot válasszák, ha a pénz után még e szakmák megbecsülését is aláássák, és ezzel kioltják azt a fiatalság adta hajlamot a pátoszra és áldozatkészségre, ami nélkül ma ezeket a hivatásokat alig lehet választani és gyakorolni.

Csoda, hogy akik ezeken a szakterületeken töltötték el az életüket, még mindig kitartanak, és igenis elfogadható színvonalon dolgoznak. Ünnepelni kellene őket, és nem szidalmazni. Az ágazatok megőrzésén és a reális lehetőségek közötti, megfontolt fejlesztésén kellene gondolkodni, nem légből kapott látónoki szölamokkal bombázni a közalkalmazotti értelmiséget.

Durvaságai és tévedései ellenére nem állítom, hogy a cikkben semmi nem igaz. Sajnos, az értelmiség jó része csalódott, felfedezhetők a fáradtság és fülledtség jelei a közalkalmazottak körében. Az én kollegámnak és barátomnak az életét sem őrízte meg ez a szféra, ha talán nem is ez sodorta el. Mindebben lehet némi szerepe az egykori felemás világmegváltói szerep elvesztésének és a gazdasági lehetőségek töpörödésének is, de ez mégsem válasz mindenre. Igaz, hogy nem gondtalan a közalkalmazotti közeg, nem rózsás a hangulat, és végezhetnénk a dolgunkat jobban is.

Az írás leginkább azért bosszantott, mert pontatlan, hányaveti, összemos jelenségeket és szakterületeket (például a televízió és az általános iskola nem ugyanolyan közalkalmazotti munkahely). Kesergésem másik fő oka, hogy *szélsőséges egyoldalúságával és sértéseivel mindenfajta józan párbeszédet eleve lehetetlenne tesz.* Erősíti azt a rossz hazai beidegződést, miszerint a különböző társadalmi rétegek és csoportok nem veszik ember-számba egymást. A véleménykülönbségekből érezni úgy lesz. És ha már remény sincs a megértésre, a közeledésre, talajt vesztett, begyöpösödött agyú alkoholista jelölként *írjuk le a másikat.*

Beszélhetnénk mi is a konferenciákra utazgató tojásfejekről, akik se a hazai, se a külföldi állapotokat nem ismerik, csak a szállodai folyosókat és abból élnek, hogy senki által nem olvasott tanulmányaikban, jól körülhatárolt, zárt körben szünet nélkül egymásra hivatkoznak. De az efféle túlzások ugyanúgy nem állnak meg a helyüket, ahogyan Csepeli megjegyzései sem - hiszen a tudóstársadalom is sokféle.

Vádaskodás helyett a jelenségek alapos feldolgozására és egymás megértésére kellene törekedni. Ne bűnbakokat, hanem partnereket keressünk. Az útelágazásokban csak együtt igazodhatunk el.

